

KAZAK TÜRKÇESİNDE “NE” KELİMESİ VE İŞLEVLERİ*

Nergis BİRAY**

ÖZET

“Ne”, Türk dilinin tarihî akışı içerisinde ortaya çıktığı ilk metinlerden günümüze kadar işlevini de sahip olduğu farklı anlamları da korumuş ve bunları hala devam ettiren kelimelerden biridir.

“Ne”nin kökeni hakkında farklı görüşler ileri sürülmektedir. Köken bilgisine ve bununla ilgili farklı görüşlere yazının asıl konusu olmadığı için konuyu ilgilendirdiği kadarıyla değinilecektir.

Yazı, Kutadgu Bilig’le birlikte sona erdiği söylenen “ne”nin bağlama edatı görevinin Kazak Türkçesinde kullanıldığı noktasından hareket etmektedir. İlave olarak “ne” ve türevleri hem Türkiye Türkçesi hem de Kazak Türkçesindeki gramerlerden yola çıkılarak değerlendirilmektedir.

“Ne” kelimesi Türkiye Türkçesi gramerlerinde genellikle birbirine yakın görüş ve anlatımlarla ele alınmıştır. Bu eserlerde verilen bilgiler doğrultusunda “ne” kelimesinin veya “ne”nin türevlerinin sıfat, zamir, zarf ve bağlama edatı/bağlaç olarak kullanıldığı görülmektedir.

Kazak Türkçesinde de benzer kullanışlara sahip olan “ne”, bu lehçede Türkiye Türkçesindeki kullanımından daha fazla ve tek başına bağlama işleviyle kullanılmaktadır.

Özetle bu yazıda, “ne” kelimesinin Kazak Türkçesindeki kullanımı ve işlevleri incelenecektir. “Ne”, Kazak Türkçesinde sıfat, zamir, zarf, kuvvetlendirme edatı, karşılaştırma-denkleştirme edatı görevlerinde kullanılmaktadır. “Ne”nin Uygur Türkçesi döneminde başlayan bağlama edatı işlevi, bazı günümüz Türk lehçelerinde hala devam etmektedir. “ne”nin Eski Türkçe ve Kutadgu Bilig’de gördüğümüz tek başına bağlama edatı olarak kullanılması özelliğinin Kazak Türkçesindeki şekillerle karşılaştırılmasına örneklerle yer verilecektir. Sonuç olarak Türkçenin farklı iki döneminde “ne”nin benzer kullanımları aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: “ne”nin kullanılışı, işlevleri, sıfat, zamir, zarf olarak “ne”, bağlama edatı olarak “ne”.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: nergisb@gmail.com

KAZAKH TURKISH “NE” WORD AND FUCTIONS

ABSTRACT

"Ne" has emerged in the course of the historical Turkish language through the first texts. "What", maintained until recently the function and meaning. "Ne", continues this functionality.

"Ne" there are varying opinions about the origin. Origin information and opinions about it, not the real subject of the article. Therefore this subject as far as concerns the text will be discussed.

Some of the scholars "ne" the use of conjunctions Kutadgu Bilig exhausted," he says. However, this function continues Kazakh Turkish. Text focused on this function of "ne". In addition its derivatives are evaluated by considering Turkish and Kazakh grammars.

"Ne" word, Turkey Turkish Grammars are usually close to each other are discussed ideas and expressions. According to these works, the "ne" word or the "ne" of the derivatives, adjective, pronoun, adverb, and is used as a conjunction.

"Ne", have similar functions in Kazakh Turkish. Contrary to Turkish in Kazakh Turkish this word "Ne" used as conjunction.

In this article, functions and usage in Kazakh Turkish of the word "ne" have examined. "Ne", is used, 'adjective', 'pronoun', 'adverb', 'reinforcing particle', 'comparison-equalization preposition' functions, Kazakh Turkish. "Ne"s, which started in the Uighur Turkish 'Connecting the preposition' function continues, it is still, in some dialects of modern-day Turkey. Usage as a conjunction of "ne" have seemed in Old Turkic and Kutadgu Bilig. This feature will be compared with in the Kazakh Turkish form. As a result, in different two periods of Turkish to similar usage of "ne" is bright to light.

Key Words: usage of "ne", functions of "ne", as a adjective, a pronoun, a adverb "ne", as a conjunction "ne", Kazakh Turkish.

0. Giriş

"Ne" Türk dilinin tarihî akışı içerisinde ortaya çıktığı ilk metinlerden günümüze kadar işlevini de sahip olduğu farklı anlamları da korumuş ve bunları hala devam ettiren kelimelerden biridir.

Bu yazıda, "ne" ve türevleri hem Türkiye Türkçesinde hem de Kazak Türkçesindeki gramerlerden yola çıkılarak değerlendirilecek, Kazak Türkçesindeki "ne"nin sıfat, zamir, zarf, kuvvetlendirme edatı, karşılaştırma-denkleştirme edatı olarak kullanılışı örneklerle incelenecektir.

"ne" kelimesinin kökeni konusunda birçok fikir öne sürülmüş olsa da konu netlik kazanmış değildir.

Ramstedt, söz başındaki Moğolca n- ile Türkçe y- denklighinden hareketle *yme* kelimesinin kökünü **yem-* "eklemek" fiiline bağlar ve "*yeme*" şeklini bir konverb olarak gösterir. Bang ise, *neme* kelimesindeki *me*'nin edat olabileceğini öne sürer (Aktaş, 1996: 9). Nalbant; "*'Ne' Kelimesinin Farklı Bir Kullanışı Üzerine*" adlı yazısında "ne"nin kökeni ve tarihî metinlerdeki

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

kullanımını örneklerle anlatır; Vladimirtsov’un Türkçe ile Moğolca arasındaki y- / n- denkliğinden hareketle kelimeyi aynı köke bağladığını, Kotwicz’in ye-me / yi-me’nin *ye- hecesini Moğolca’daki yerü “bütün, umumi” kelimesiyle ilişkilendirdiğini belirttikten sonra “ne”nin Kutadgu Bilig’deki farklı bir kullanımı üzerinde durur (2003: 73-86).

Gabain de kelimenin kökünü *yim- “ekle-” fiiline bağlar. “Yimä” şeklini de bir konverb olarak değerlendirir. Gabain, +ma, +mä edatının kökeninin ymä sözü olduğunu, bir kısalma sonucu bu edatın ortaya çıktığını belirtir (1988: 95,105).

Clauson başlıklarda yeme ve (taki) yeme’yi verir. Her iki yapının da birer cümle başlatıcısı olduğunu, bazı farklı kelime yapılarıyla “ve” anlamında kullanıldığını belirtir, “taki yeme, ikinti yeme, yana yeme” örneklerini de verir. Clauson, kelimenin Hint-Avrupa dillerinin etkisi altında kullanıldığı fikrini de ifade eder (1972: 774).

Bazen bağımsız bir kelime olarak bazen de ekleşmiş bir edat olarak kullanıldığından hareketle Şinasi Tekin, “ne”yi Toharca’ya bağlar (2001: 255).

Ahmet Temir, *ye- hecesinin yerü’den geldiği fikrini kabul edilir bulmaz. Ama me hecesinin bütün Altay dillerinde kelime sonuna eklenen “da, dahi, de” anlamları veren ma, me edatı olarak kullanıldığını ifade eder. “ne yime / ne yeme” şekillerinin “veya” anlamında kullanıldığını ve bir bütün oluşturduğunu, başka şekillerle birlikte de kullanıldığını belirtir (1948: 33-44).

Bilge Özkan Nalbant, Türkçede hem y-’li hem de n-’li şekillerin olmasının Türkçe kelime başı y- sesi ile Moğolca n- kuralı için istisnai bir durum oluşturduğunu belirtir (2003: 75).

M. Vefa Nalbant “yeme”nin ilk olarak Orhun Türkçesi eserlerinde karşımıza çıktığını “da, de, ve” anlamlarında bir edat ve bir bağlaç olarak kullanıldığını belirtir. Bu kelimenin Divānū Luğātī’t-Türk’te zarf, kuvvetlendirme edatı ve bağlaç olarak kullanıldığını örneklerle gösterir. Kelimenin “ye” ve “me” şeklinde iki sözcükten oluştuğunu da ifade eder (2008: 210-211, 252-254).

Bilge Nalbant yazısının sonuç bölümünde “ne”nin Uygurca eserlerle birlikte bağlama edatı olarak kullanılmasının görüldüğünü, tek başına bağlama edatı olarak kullanılmasının Kutadgu Bilig’le birlikte sona erdiğini belirtmektedir (2003: 84).

Bu yazı, Bilge Hanım’ın Kutadgu Bilig’le birlikte sona erdiğini söylediği “ne”nin bağlama edatı göreviyle Kazak Türkçesinde kullanıldığı noktasından hareket etmektedir. Yazıda kökeni ve kullanımı konusundaki çalışmaları kısaca özetlediğimiz “ne” ile türevlerinin Kazak Türkçesindeki kullanımı ve işlevleri örneklerle ele alınarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

“Ne” kelimesi Türkiye Türkçesi gramerlerinde genellikle aynı şekilde ele alınmıştır. Bu eserlerde verilen bilgiler doğrultusunda “ne” kelimesinin veya “ne”nin türevlerinin sıfat, zamir, zarf ve bağlama edatı/bağlaç olarak kullanıldığını görmekteyiz.¹

Türkiye Türkçesindeki açıklamalardan yola çıkarak “ne”nin kullanımıyla ilgili şunları söylemek mümkündür:

¹ BİLGEGİL, M. Kaya, Türkçe Dilbilgisi, Dergah Yay., 2. bsk, İstanbul, 1982, s. 192,212,217,228-229; HACIEMİNOĞLU, Necmettin, Türk Dilinde Edatlar, MEGSB Yay., 3. bsk, İstanbul, 1984, s.187-283; ERGİN, Muharrem, Türk Dili, İstanbul, 1986, s. 252-254,278,350,353-356; BANGUOĞLU, Tahsin, Türkçenin Grameri, TDK Yay.,3. bsk, Ankara, 1990, s.352,367,373-383,392; BOZKURT, Fuat, Türkiye Türkçesi,Hatiboğlu Yay., 2. bsk., Ankara, 2000, s.43-49,54-55,214-217; KORKMAZ, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri(Şekil Bilgisi), TDK Yay., Ankara, 2003, s.394,441,516,523,1104,1123-1133.

1. “Ne” zamiri, iyelik ve ad çekimi eklerini alabilir. Bu açıdan adlara benzer. İlgi hali ekini aldığı durumlarda ne+m/ne+y+im, ne+ñ/ne+y+in, ne+miz/ne+y+imiz, ne+ñiz / ne+y+iñiz kullanışlarında y’li şekiller daha çok kabul görmektedir.

2. “Ne” zamiri son çekim edatlarıyla adlar gibi birleşir: neyle, niçin, vs.

3. “Ne” zamiri, “i-” ek-fiili ve ‘-dir’ bildirme ekiyle de çekime girer. Bu şekliyle cümlede yüklem işlevi görebilir.

4. “Ne” kendinden sonra gelen bazı kelimelerle geçici veya kalıcı olarak birleşik yapılar oluşturabilir. ‘Nola, nideyim, neylesin’ yanında kalıcı olan ‘nere, nasıl, niçin, nite’ vs. gibi şekiller de vardır. Bu birleşip kaynaşma bazen cümle yapısında bağlaçlar da oluşturur: ‘*her ne pahasına olursa olsun, neden dersin, ne gelir elden ki, ne çıkar sanki*’, vs... (Korkmaz, 2003: 1097)

I. İnceleme

I.1 “ne”, “ne me”, “ne me ne”, “ne me (er)se”:

I.1.1 “ne”

Kazak Türkçesi gramerlerindeki duruma göz atacak olursak, bir kullanılışı dışında Türkiye Türkçesindekinden çok farklı olmadığını görürüz.

“Ne” kelimesinin işlevleri ve kullanılışı Kazak Türkçesi gramerlerinde verilen bilgiler aktarılarak Kazak Türkçesi ile kaleme alınmış eserlerden tespit edilen örnekler üzerinde yapılacaktır.

I.1.1.1.a. Sıfat Olarak Kullanılışı: Soru sıfatı olarak kullanılır. Bunlar, isimlerin durumlarını, biçimlerini, sayılarını soru yoluyla belirten sıfatlardır (Koç, 2004: 214,215).

* “Etis, onıñ türlerinen *ne* habarlarıñ bar?” (Fiil türleri hakkında ne biliyorsunuz?)(QT-S,1991: 12)

* “Adamda *ne* qasiyet bolsa, bări küñniñ közi men ananıñ sütinen alınğan qasiyet.” (İnsanda hangi özellikler varsa hepsi güneşin nuru ile ananın sütünden alınmış özelliklerdir.) (KTG, 163)

* “Oybay, qarağım-ay, *ne* şaruva suraysıñ?” (Aman Allahım gözümün nuru, hangi işi soruyorsun?)(QT-M, 113)

* “*Ne* sabaq oqıdıñdar?” (Hangi derse çalıştınız?)(QQT-CC, 200)

I.1.1.1.b. Zamir Olarak Kullanılışı: Suraw esimdikleri (*Soru zamirleri*): Soru yoluyla isimlerin yerini tutan zamirlerdir. “Ne”, soru zamiri olarak kullanılır, *nesnelere olayların adını, kalitesini, mekânını, zamanını, çevresini, vs. bildirir* (QG, 2002: 488; Koç, 2004: 224)

* “Söz tirkesi degenimiz *ne*? Ol *neni* qarastıradı?” (Kelime grubu dediğimiz ne? O, neyi araştırır?)(QT-S,1991: 33)

* “-Munıñ *ne*?” (Bu ne?) (QT-S,1991: 45).

* “- Bilesiñ be Otanıñ sen *ne* ekeniñ?” (- Bilir misin sen vatanın ne olduğunu?) (QT-S, 1991: 8).

* “Soñına ergen calğız qarasına *ne* bermek, qanday mura qaldırmaq?” (Ardına kalan tek varlığına ne verecek, nasıl miras bırakacak?) (QQT-CC, 196).

* “*Ne* deseñ, o de, men Qalqanı caman kisi dey almaymın.” (Ne söylersen söyle, ben Kalkan’ı kötü insan olarak ifade edemem)(KTG, 365).

* Sen *ne* dep oylap eñ? (Sen ne düşünüyordun?) (QQT-CC, 239).

* - Nartay, sen äkeñe barıp, *ne* bolıp catqanın ayt. (-Nartay sen babana gidip ne olduğunu söyle.)(QQT-CC, 273).

“Ne”nin çekimleri isimden farksızdır. İyelik eki ve hal eklerini alabilir. “*neñ, nemiz, nesi*” kullanımlarını sıra genellikle 3. teklik şahıs iyelik eki tercih edilir. “*nesine, nesi*”.

* “Anıqtavıştıq qatınas basınıqı sözden bağınañıqı sözge kimniñ? *Neniñ?* Qanday? Qanşa? *Neşe?* degen suravlar qoyuv arqılı anıqtaladı.” (Niteleyicilik bağı, tâbî eden kelimededen tâbî olan kelimeye Kimin?, Neyin?, Nasıl?, Ne zaman?, Ne kadar? Soruları sormak vasıtasıyla açıklanır.) (QT-S,1991: 29)

* “*Neni* caqısı bilseñ, sol tuvralı söyle.” (Neyi iyi biliyorsan, o konuda konuş.)(KTG, 365)

* “Sintaksis *neni* qarastıradı?” (Sentaks neyi inceler?)(QT-S,144)

* “Bäse, *nege* uqsaydı?” (Peki, neye benzer?)(QT-S,1991: 41)

* “Ekeviniñ kelispev sebebi *nede?*” (İkisinin anlaşma sebebi neydi?) (QT-M,117)

* “-Basqa päle *neden?* – dep suraydı?” (-Başa bela ne(re)den (gelir)? diye sorar.) (QT-M,125)

* “-Av, sum, alatın naniñdi aldıñ, endi *neñ* bar?- deydi.” (-Oy, uğursuz, alacağın ekmeği aldın, daha (alacak) neyin var?) (QT-M,119)

* “Qur közbenen körgeñ bizdiñ hayuvan maldan *nemiz* artıq?” (Boş gözlerle bakıp da gören hayvanlardan neyimiz fazla?) (QQT-CC,169)

I.1.1.1.c. Zarf Olarak Kullanılışı: “Ne” sözü bazen ‘kadar’ edatını almadan doğrudan kelimeye eklenerek aşırılık ifadesi verebilmektedir. “*Ne sevgi yarabbi, ne sevgi derdi.*” (Korkmaz, 2003: 376) Kazak Türkçesinde de bu tarz kullanışına rastlamak mümkündür.

* “Uvav, bu *ne* qısas! *Ne* caza!” (Vay, bu ne kin! Ne ceza!) (QT-M,116)

I.1.1.1.ç. Edat/Bağlaç Olarak Kullanılışı: Edatların farklı grupları içerisinde kullanılır.

▪ Talğavlıqtı Calğavlıq (*Bağlama edatı/Bağlaç*): Görevce aynı, anlam açısından birbiriyle ilgili kelime, kelime grubu veya cümleleri birbirine bağlayan kelimelere bağlama edatı/bağlaç adı verilir. ‘ne, nemene (veya, ya da, veyahut, ve), ne...ne..., nemese...nemese...’. (QG, 2002: 557; Koç, 2004:318).

▪ Sebepтік Calğavlıqtar (*Sebep bildiren edatlar*) : ‘nege deseñ’. (QG, 2002:557; QT, 2002:499)

▪ Cümle başı edatı olarak kullanılırlar. Bunlar da birleşik şekillerden oluşur: ne üşin, nege, nelikten. (Koç, 2004: 318)

“Ne”den türemiş şekilleri bir yana bırakıp “ne” kelimesinin kullanıldığı yere ve yerine getirdiği işleve bakarak ‘ne’ nin tek başına bağlama edatı/bağlaç olarak kullanılışıyla ilgili örnekleri şu şekilde sıralayabiliriz:

I.1.1.1. ç.a. Kelimeleri bağlar:

* “-Ängimelesüv *ne* bayandav kezinde adam öz oyın дәleldi cetkizüv üşin başka kisilerdiñ sözün de qoldanadı.” (Hikâye etme ve anlatma/tasvir etme zamanında insan fikrine delil göstermek için başka insanların sözlerini de kullanır.)(QT-M, 1989: 119)

I.1.1.1.ç.b. Kelime gruplarını bağlar:

* “Avıl mağan keyde mola tärizdi *ne* iyesiz qora tärizdi körinip ketedi.” (Köy bana bazen mezar gibi veya sahipsiz bir ahır gibi görünür.)(KTG, 347)

* “Kürdeli sözder men turaqtı tirkester ğana söz tirkesiniñ quramına enip, omñ bağıñıñqı sözi (sıñarı) *ne* başıñqı sözi (sıñarı) boladı.” (Karmaşık sözler ile kalıcı gruplar, kelime grubunun kuruluşuna girip sadece onun tâbî olan ve tâbî eden sözü olurlar.)(QT-S,1991: 25)

* “Soğan säykes buyıqtı söylemniñ soñınan cazuvda nükte (.) *ne* lep belgisi (!) qoyıladı.” (Ona uygun emir cümlesinin sonuna, yazıda nokta veya ünlem işareti konur?)(QT-S,1991: 42)

* “Köbiniñ cüzi aqsıl *ne* qızğılt sarğış kelgen.” (Çoğunun yüzü beyaz veya sarımsı pembe görünüşte.)(QT-S, 98)

* “Oñaşalanğan müşeniñ aldınan *ne* eki çağınan qoyıladı.” (Ayrılan öğelerin önüne veya iki tarafına konulur.)(QT-S, 149)

* “Kürdeli müşe san çağınan birev boladı, al birniñğay müşe san çağınan eki *ne* odan da köp boladı.” (Birleşik öge sayı bakımından tek olur, fakat ortak öge sayı bakımından iki veya daha fazla da olabilir.)(QT-S, 147)

* “Al, tırnaqşa dawıs ırğağına *ne* sintaksistik qurılışqa tävelsiz, sol sözdin atav retinde qoldanıluvın ğana belgi etip körsetedi.” (Tırnak işareti, ses ritmine veya söz dizimi kuruluşuna bağımsız katılır, bu onun sadece o sözün adı şeklinde kullanıldığına işaret eder.) (QT-S, 137)

I.1.1.1.ç.c. Cümleleri bağlar:

* “Endi öltirüvge bata almadı *ne* keyinge qayta almadı.” (Bundan sonra öldürmeye cesaret edemedi ve geriye de dönemedi.) (KTG, 347)

* “Ya seldir toğay ma? *Ne* köde-kökpek pe?” (Ya seyrek orman mı, veya ot çöp mü?)(QQT-CC,155)

* “Tülkiniñ inin qazadı, *ne* üyine bos qaytadı. (Tilkinin inini kazar ve evine boş döner.)(QTS, 479)

I.1.2. “ne me”

“Ne” kelimesinin genişlemiş şekli olan “neme” (ne + me) yanında, Eski ve Orta Türkçede kullanılan *nime*, *nimerse*, *niçeme* şekillerini veren Ayten Atay, makalesinde ma/me kuvvetlendirme edatının bu kelimelerin oluşumunda yer aldığını söyler (2002: 826–829).

“Ne”nin kuvvetlendirme edatıyla genişlemiş şekli olan “neme” de, aynı görevle yani kuvvetlendirme işleviyle kullanılmaktadır.

* “Özi de tüyedey zor *neme*.” (Kendisi de deve gibi kocaman ha (şey).)(KTG, 360)

* Caman *neme*, bala *neme*.Cavız *neme*, iyt *neme*.(Kötü ne, çocuk ne. Kötü de, it de.) (QTS, 480)

I.1.3. “ne me ne”

I.1.3. a. Zamir Olarak Kullanılışı: “ne” gibi soru zamiri olarak kullanılmaktadır.

* “Al seksen ceti degen *nemene*?” (Seksen yedi denen ne? / Seksen yedi de ne ki?)(QT-S,1991: 46)

I.1.3.b. Cümle başı edatı olarak kullanılışı:

* –*Nemene*, birdeme aytqısı kelip otır ma? (-Ne, birden konuşası mı gelmiş?) (QTS, 480)

* “*Nemene*, sonşama tün ortasında curttı ürkitip.” (Ne oldu (ne yani), böyle gece yarısı insanları ürkütüp.)(QT-M, 67)

I.1.3.c. Zarf olarak kullanılışı:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

* “Sen *nemene*, zorlap cazğızasıñ.” (Sen niçin (ne), zorla yazdırıyorsun?) (QQT-CC, 239).

I.1.4. “ne me (er)se”

Edat/Bağlaç Olarak Kullanılışı: “ne me erse” yapısından kısaldığı düşünülen “nemerse” tek başına bağlama edatı olarak kullanılmaktadır.

I.4.a. Kelimeleri bağlar:

* “Cazuvda oñaşalañan ayqındavış ütirmen *nemese* sızıqşamen bölünip turadı.” (Yazıda ayrı anlam taşıyan niteleyiciler, virgül veya çizgi ile bölünür.)(QT-S, 98)

* “Munda şöp *nemese* saban äkeliñder,- dedi Dubrovskiy.” (Dubrovskiy: “Buraya ot veya saman getirin.” dedi.)(QT-S, 92)

* “... suravı söylemnen keyin surav men lep belgisi qosa qabat (!! *nemese* !?) qoyıladı. (...soru cümlesinden sonra soru ve ünlem işareti birlikte konur.) (QT-S,1991: 44)

I.1.4.b. Kelime gruplarını bağlar:

* “Feodaldıq ezgi atavlımı, ulttardı ezüvşilik atavlımı, ulttardıñ biriniñ *nemese* tilderdiñ biriniñ qanday da bolsın artıqşılığın coyuv – demokratiyalıq küş bolıp tabılatın proletariyatıñ sözsiz mindeti, proletarlıq tap küresiniñ sözsiz müddesi.” (Feodal sömürüyü, halkları ezmeyi, halkların birinin veya dillerinden birinin nasıl olursa olsun ayrılacağını düşünerek onu yok etmek; demokratik güç olarak yer alan işçi sınıfının kayıtsız şartsız görevi, proletar sınıf temelinin kayıtsız şartsız amacı.) (QT-S,1991: 6)

* “Gülmira men Marat oquvda degen söylemdegi men calğavlığın qoldanbay Gülmira, Marat oquvda *nemese* Gülmira da Marat ta oquvda dep aytuvğa boladı.” (Gülmira ile Marat okulda cümlesindeki “ile” edatını kullanmadan Gülmira, Marat okulda veya Gülmira da Marat da okulda şeklinde söylemek de mümkündür.)(QT-M, 107)

* “Söylem soñında köp nükteniñ koyıluvi köbinese ayılmaqşı oydıñ ayaqtaımay qaluvimen *nemese* bir oydıñ ekinşi oymen mağınalıq baylanısqa túspey, şaşırandı ayıluvimen baylanıstı.” (Cümle sonunda çok noktanın konulması genellikle söylenecek fikrin bitmemesi veya bir fikrin ikinci fikirle anlam ilişkisine girmemesi ya da dağınık anlatılmasıyla ilgilidir.)(QT-S, 139)

* Arasında 24 sağıat *nemese* 1440 minut, *nemese* 86 400 sekund ötedi. (Arasında(n) 24 saat veya 1440 dakika veya 86 400 saniye geçer.) (QT-M, 110)

* Oqıgandarıñ *nemese* estigenderiñ bar ma? (Okuduğın veya duyduğın var mı? // Okudun veya duydun mu?)(QTS, 480)

I.1.4. c. Cümleleri bağlar:

* “Kündiz ilğıy uzaq jırlanadı. *Nemese* ärelikte şeşender, dilmarlar aytqan taqpaq, tartıs, biylik davlar ayıladı.” (Gündüz daima uzun şarkılar söylenir. Niçin (nedense) ara sıra hatiplerin, söz ustalarının söyledikleri şiir, atışma, hâkimiyet kavgaları dile getirilir.)(QQT-CC, 203)

II. Başka Bağlaç ve Edatlarla

“ne” nin “ne... ne...” yapısı yanında “tek....ne....”yapısıyla daha sık kullanıldığı görülmektedir.

II.1. “ne.... ne....”

II.1.a. ‘ne...ne...’ yapısıyla karşılaştırma bildiren bağlama edatı/bağlaç olarak kullanılışı:

“ne...ne” yapısı, bu kullanımında kelime, kelime grubu ve cümleler arasında bağlama işlevini yerine getirmektedir.

- * “Rahim avıldan uzap, tısqarı ketkenden beri *ne* istep, *ne* qoyğanın ängimeledi. (Rahim, köyden uzaklaşp, dışarı gittiğinden beri ne yapp (ne) yapmadığını anlattı.)(QQT-CC, 204/243?)
- * “Bağanağday emes, qazir üy işinde pälendey tärtip coq, curt top-top bolıp bölünip *ne* öleñ aytıp, *ne* ängime düken quruwda.” (Biraz önceki gibi değil şu an evde ciddi bir gerilim yok, millet gruplara ayrılıp ya şarkı söylemekte veya sohbet etmektedir.) (KTG, 343)
- * “Muniñ *ne* qulınıñ, *ne* qımızınıñ qızığın körmedik.” (Bu atın ne yavrusunun ne kımızının hayrını gördük.) (KTG, 365)
- * —Cuman ot ornınday ğana bolıp catqan kök muzdıñ üstine sırğıp tuskende, *ne* bolğanın *ne* boların bärin bilip catır edi. (Cuman sadece ocak kadar kalan gök buzun üstünde kayıp düşünce, ne olduğunu da ne olacağını da hepsini anlamıştı.)(QQT, 270)
- * “Tün *ne* qoyıñdı, *ne* öziñdi cutıp qoyatın siyaqtı.” (Gece ne koyununu ne seni yutacak.)(QT-S, 93)
- * “*Ne* ayğay salıp, *ne* tipti mıltıq atqıñ keletindey.” (Niçin bağırıp, niye bilhassa silah atasın geliyor?)(QQT-CC, 129)
- * Tek istemeseñ ğana, eş närse qızıqtırmaydı, *ne* qıynamaydı, *ne* quvandırmaydı, *ne* qayğırtpaydı. (Sadece çalışmazsan, hiçbir şey ilginç gelmiyor veya zorlamıyor veya sevindirmiyor veya kaygılandırmıyor.)(QT-M: 114)
- * -*Ne* özi mert boladı,, *ne* onı mert qıladı. (Mert de değil, onu mert de yapmaz. (Ne kendisi mert ne de onu mert yapar.))(QQT-CC, 252)
- * “*Ne* Kökşe, *ne* onıñ balapan tavları *ne* kölderi eş uvaqıtta Asqardı toyğızğan emes.” (Ne Kökşe dağ ne onun küçük tepeleri ne gölleri hiçbir zaman Askar’ı doyurmamıştır.)(QT-S, 93)

II.1.b. “tek ... ne”: Vurgulama işleviyle kullanılmaktadır.

- * Munaylı avdandarğa *tek* samolyetpen *ne* vertolyetpen baruvğa boladı. (Petrol bölgelerine sadece uçakla veya helikopterle gitmek mümkündür.)(QT-S,83)
- * Tilimizdeki munday sözder *tek* söz ben sözdi *ne* söylem men söylemdi baylanıştırıp, keyde sözge qosımşa mağına üstep turadı. (Dilimizdeki bu tür kelimeler sadece kelimeyle kelimeyi veya cümleyle cümleyi bağlayıp, bazen kelimeye ek anlam katıyorlar.)(QT-M,94)

III. Sonuç

“Ne” kelimesi eski Türkçeden beri işlevini de anlamını da koruyarak günümüze kadar gelmiştir. Soru zamiri, soru sıfatı, zarf ve ‘ne...ne...’ yapısıyla bağlama edatı olarak kullanılışı eski metinlerimizde de bugün de devam etmektedir.

Kelimenin kökeni konusunda kelimenin yabancı bir dilden Türkçeye girdiği düşüncesi, Nalbant’ın dikkat çektiği Kutadgu Bilig’de birbirinin yerine kullanılan *ne*, *me*, *ya* (2003: 85) ilişkisi göz önünde bulundurularak tekrar değerlendirilmelidir.

“Ne” kelimesinin kökeni ve tarihî metinlerdeki kullanımı Bilge Özkan Nalbant tarafından değerlendirilmişti. Burada Nalbant, “*Ne kelimesinin tek başına bağlama edatı görevinde kullanılması, Kutadgu Bilig adlı eserde sona ermiş olmalıdır.*” (2003: 85)tahmininde bulunmaktadır. Kazak Türkçesindeki kullanımlar, *ne* kelimesinin tek başına bağlama edatı olarak kullanımını sürdürdüğünü göstermektedir.

Bu konuda diğer lehçelerden yapılacak tespitler, bu kullanımın sadece Kazak Türkçesinde olmadığını da ortaya çıkaracaktır.

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

- AXANOV, K; AYĞABILOV, A. (1989). Qazaq Tili-Morfologiya. Almatı. **QT-M**
- AMANJOLOV, S.; ÄBİLQAYEV, A. (1991). Qazaq Tili-Sintaksis. Almatı. **QT-S**
- ATAY, Ayten (2002). “Eski Türkçe ma/me Edatının Anadolu Ağızlarındaki Kalıntısı”. *Türk Dili*. Sayı:610/ Ekim, s. 826–828.
- BANG, W. (1919). “Wom Köktürkischen zum Osmanischen”. *SBAW Berlin*. (Türkçeye tercümesi: Yrd. Doç. Dr. Tahsin AKTAŞ (1996). Köktürkçeden Osmanlıcaya. TDK Yay. Ankara. s.24.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1990). Türkçenin Grameri. TDK Yay. 3. bsk., Ankara.
- BARUTÇU ÖZÖNDER, Sema (2002). “Türk Dilinin Tarihi Dönemleri Üzerine Birkaç Söz”. *Türk Bilig* 3: Ankara. s.203–210.
- BİLGEGİL, M. Kaya (1982). Türkçe Dilbilgisi. Dergâh Yay. 2. bsk., İstanbul.
- BOZKURT, Fuat. (2000). Türkiye Türkçesi. Hatiboğlu Yay. 2. bsk., Ankara.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972) *An Etymological Dictionary Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- ÇAĞATAY, Saadet. (1978). “Nä, kanı ve ärnä Pekiştirme Edatları Üzerine”. *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*. Ankara Üniversitesi DTCE Yay. Nu: 279. Ankara. s.282–286.
- Drevnetyurskiy Slovar (1969). Leningrad.
- ERGİN, Muharrem (1986). Türk Dili, İstanbul.
- GABAIN, Annamaria von (1973). *Alttürkische Grammatik*. Berlin Laipzig (2.bsk.) (1988) (Çev. Mehmet AKALIN), Eski Türkçenin Grameri, TDK Yay., Ankara.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1984). Türk Dilinde Edatlar. MEGSB Yay. 3. bsk. İstanbul.
- QADAŞEVA, Q., ERNAZAROVA, Z.Ş., QANAFİYEVA, Q.Q. (2002) Qazaq Tili. Almatı. **QT**
- QALIYEV, Ğ.; ORALBAYEVA, N.; QASIMOVA, B.; ŞALABAYEV, B.; TÖLEGENOV, O. (1997). Qazirgi Qazaq Tili. Almatı. **QQT**
- QALIYEV, Ğ., vd. (1997). Qazirgi Qazaq Tili (Jattıǵuvlar Jiynaǵı). Almatı. **QQT-CC**
- Qazaqstan Respublikası Bilim Jäne Ğılım Ministrliǵı A. Baytursınulı Atındaǵı Til Bilimi İnstitutı. (2002). Qazaq Grammatıkası – Fonetika, Söz Jasam, Morfologiya, Sintaksis. Astana. **QG**
- Qazaqstan Respublikası Ğılım Jäne Joǵarı Bilim Ministrliǵı Ulttıq Ğılım Akademiyası A. Baytursınulı Atındaǵı Til Bilimi İnstitutı (1999). Qazaq Tiliniñ Sözdigi. Almatı. **QTS**
- KOÇ, Kenan; DOĞAN, Oğuz (2004). Kazak Türkçesi Grameri. Ankara: Gazi Kitabevi. **KTG**
- KORKMAZ, Zeynep (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü. TDK Yay. Ankara.
- _____ (1995). “Türkçede ok/ök Pekiştirme (İntensivum) Edatı Üzerine”. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*. I.cilt. TDK Yay. Ankara. s.98-109.

-
- _____ (2003). Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi). TDK Yay. Ankara.
- NALBANT ÖZKAN, Bilge (2003). “‘Ne’ Kelimesinin Farklı Bir Kullanışı Üzerine”. *Türkoloji Dergisi*. XVI cilt. I. sayı. s.73–86. Ankara: Dil ve Edebiyat Araştırmaları Derneği Yay.
- NALBANT, M. Vefa (2003). “Evet Kelimesinin Kökeni Üzerine”. *Mustafa CANPOLAT Armağanı*.(Hz. Aysu ATA, Mehmet ÖLMEZ). Ankara. S.109-117.
- _____ (2008). Divānū Luġāti’t-Türk Grameri-I İsim. İstanbul: Bilgeoğuz Yay.
- NURMAHANOVA, Ä. N. (1971). Türki Tilderiniñ Salıstırmalı Grammatıkası. Almatı. **TTSG**
- TEKİN, Şinasi (2001). *İştikakçının Köşesi*. Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler. İstanbul: Simurg Yay.
- TEMİR, Ahmet (1948) “Uygurca Yme Sözü Hakkında”.*Türk Dili-Belleten* Seri III S:12–13 Aralık-Ocak. İstanbul. s.33–44.